

**YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE
URFA'NIN İDARİ TAKSİMATI****Dr. Zeki TEKİN*****ÖZET**

Bu çalışmada Urfa'nın Osmanlı hakimiyetine geçişinin hemen ardından yapılan ve Başbakanlık Arşivinde kayıtlı 64 numaralı tapu tahrir defterinden hareketle; "Yavuz Sultan Selim Döneminde Urfa Şehri" başlığı altında, Urfa Şehrinin mahalleleri ve nüfusu, şehir halkının menşei ve meslek guruplarına göre dağılımı ile şehrin ekonomik yapısı üzerinde durulmuştur. "Urfa Şehri'nin Timar Dağılımı" kısmında ise; Urfa Sancağının timar dağılımı; has, zeamet, timar ve bunların gelir dağılımları ile timar tasarruf edenlerin menşe'leri incelenmiştir. Ekler kısmında ise; sancak kanunnamesinin transkribi ile tahrirde adı geçen köylerin isimleri Dahiliye Nezareti'nin 1928 yılında Osmanlıca olarak yayınladığı haritalardan tespit edilerek, sancağın 1518 yılındaki itibari sınırı belirlenmeye çalışılmıştır.

A- YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİNDE URFA ŞEHİRİ

Urfa şehri 1514'te Safeviler tarafından zabt edilerek idaresi Kaçarlara bırakılmıştı. Ancak Safevi yönetimi altında uzun süre kalmayan Urfa şehri Memlukların eline geçmiştir. Mısır seferi dönüşü, Halep'in fethini müteakip Yavuz Sultan Selim, Memlük hakimiyetinde bulunan ve bu bölgeye bağlı şehirlerden; Malatya, Urfa, Besni, Ergani, Harput, Divriği, Siverek ve ikinci kez Mardin fethedilerek Osmanlı idaresine alınmıştı¹. El- Cezire ve Doğu-Anadolu'nun üç sene süren uğraşlar sonucunda Osmanlı hakimiyetine geçişi tamamlanmış ve 1 Ramazan 924 (6 Eylül 1518) yılında yapılan tahrirde de görüleceği gibi Urfa sancak olarak Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlanarak, idaresi Piri Bey'e bırakılmıştır².

* Yüzüncüyıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1975, 276.

² Nejat Göytünç, "Urfa", *İslam Ansiklopedisi (İ.A)*, C.VIII, İstanbul, 1979, s.55.

1- Urfa Şehrinin Mahalleleri ve Nüfusu

Urfa Sancağının ilk tahririni teşkil eden 1518 tarihli defterde Urfa'nın beş adet mahalleden müteşekkil olduğu görülmektedir. Bu mahallelerde yaşayan nüfusun tamamı müslüman olduğu halde, gayr-i müslim nüfusun "cemâat" adı altında ayrı olarak zikr edildiği dikkati çekmektedir. Bu durum gayr-ı müslim nüfusun, müslüman nüfustan ayrı olarak yaşadığını göstermektedir.

Urfa şehri; Bab-ı Beriyye, Babü'l- Ma, Bab-ı Amid, Bab-ı Harran ve Mağaracık adlı beş adet müslim mahalle ile 'cemaat' adı altında kayıt edilen gayr-ı müslim mahalleden ibarettir. Bu mahalleler arasında ,253 hane ve 22 mücerret vergi nüfusu ile Bab-ı Harran Mahallesi, en fazla nüfusa sahip olanıdır.³ Bu mahalleyi 204 hane, 15 mücerret vergi mükellefi olan Bab-ı Amid Mahallesi⁴, 114 hane, 23 mücerret vergi nüfusu olan Babü'l- Ma Mahallesi⁵, 133 hane, 15 mücerret vergi nüfusu olan Bab-ı Beriyye Mahallesi⁶ ile 45 hane vergi nüfusu olan Mağaracık Mahallesi takip ediyordu⁷. Şehrin merkezinde yaşayan ve 'cemaat' adı altında kayıt edilen gayr-ı müslim nüfus ise; 300 hane ve 42 mücerret vergi mükellefinden ibaret idi⁸

1518 yılında yapılan tahrirde Urfa'nın merkezinde ki mahallelerde yaşayan müslim nüfusun toplam 782 hane ve 75 mücerret , gayr-ı müslim nüfusun ise 300 hane ve 42 mücerretten müteşekkil olduğu görülmektedir⁹. Bu durumda müslüman nüfusun gayr-ı müslim nüfustan bir hayli fazla olduğu meydana çıkmaktadır.

Hane ile ifade edilen vergi mükellefinin, şimdiye kadar yapılan araştırmalarda umumiyetle '5' kişiden oluştuğu kabul edildiğinden¹⁰, her bir hanenin 5 rakamı ile çarpılıp üzerine mücerretlerin ilave edilmesiyle elde edilecek sayı bize şehrin yaklaşık nüfusunu vermiş olacaktır.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defteri (TD)*, nr.64, 393.

⁴ BOA, *TD*, nr. 64, 391.

⁵ BOA, *TD*, nr. 64 , 390.

⁶ BOA, *TD*, nr. 64 , 394.

⁷ Aynı yer.

⁸ BOA,*TD*, nr. 64 , 396.

⁹ Aynı yer.

¹⁰ Bu hususta bk. Ömer Lütfü Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, 11-12 ; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, İstanbul 1979, Sayı (S) 32, 345-346.

$$782 \times 5 + 75 = 3985 \text{ kişi müslim}$$

$$300 \times 5 + 42 = 1542 \text{ kişi gayr-ı müslim}$$

Bu nüfusu yüzde olarak şu şekilde göstermek mümkündür.

Urfa Şehri	Nüfusu	Oran (%)
Müslüman	3985	72
Gayr-ı müslim	1542	28
Toplam	5527 kişi	100

Görüldüğü gibi 1518'de Urfa'nın merkezinde yaşayan gayr-ı müslim nüfusun, müslüman nüfusa nazaran bir hayli az olduğu dikkati çekmektedir. Urfa'nın merkezindeki bu nüfusu, aynı tarihte tahriri yapılan Mardin ve 1516'da tahriri yapılan Bayburt şehriyle kıyaslayacak olursak, Urfa'nın nüfus bakımından Mardin'den bir hayli küçük¹¹, Bayburt'tan ise bir hayli büyük olduğu görülmektedir¹².

1518'te Urfa Sancağının merkezinde tahmini olarak 5527 kişilik bir nüfus yaşamakla beraber,merkezin dışındaki köylerde ve mezralarda yine tahmini olarak 2656 kişinin yaşadığı¹³, yani sancak dahilindeki genel nüfusun %30.4'ünün şehir merkezinde, %69.6'sının ise köy ve mezralarda yaşadığı tespit edilmektedir.

2- Mahallelerde Yaşayan Halkın Menşei

1518'te Urfa'nın mahallelerinde yaşayan vergi mükellefi bazı kimselerin, menşei bakımından hangi vilayet,kasaba veya memleketten geldiklerine dair

¹¹ Mardin'in 1518'deki nüfusu 8200 kişidir. Bk. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, 102.

¹² Bayburt'un 1516'daki nüfusu 2447 kişidir. Bk. İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, 123.

¹³ Merkezin dışındaki köy ve mezralarda yaşayanların nüfusu tek tek hesaplandığında, buna belirli bir yeri kaynak olarak göstermek mümkün olmadı.

işaretler olduğu gibi, bazılarının ise menşeyleri bakımından hangi konar-göçer Türk aşiretine mensup olduğuna dair işaretlere rastlanılmaktadır. Bu durumda olan kimseleri mahallelere göre aşağıdaki gibi bir dağılımla göstermek mümkündür;

Bab-ı Beriyye Mahallesi: Bu mahalleyi teşkil eden nüfus arasındaki 5 hanenin başka yerden buraya gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan 2 hanenin Ergani'den, 2 hanenin Gerger'den ve 1 hanenin de Acem'den geldiği görülmektedir.¹⁴

Babü'l-Ma Mahallesi: Bu mahalle nüfusu arasındaki 1'er hanenin aslen Ergani, Bağdat ve Ren; 2'şer hanenin ise; Sincar, Siverek ve Gerger'li olduğu yani toplam 9 hanenin dışardan geldiği tespit edilmektedir.¹⁵

Bab-ı Amid Mahallesi: Urfa Şehri'ni meydana getiren mahalleler arasında, dışardan gelip yerleşen kimselerin en fazla olduğu mahalle, Bab-ı Amid Mahallesi'dir. Bu mahalle ahalisinin aşağı-yukarı ¼'ünün civar şehirlere geldiği veya konar-göçer Türk aşiretlerine mensup olduğu dikkati çekmektedir.

Toplam olarak 53 hanenin dışarıdan geldiği anlaşılan bu mahallede, 7 hanenin Muş'tan gelip buraya yerleştiği, geriye kalanlardan 9'ar hanenin Mahmutlu ve Haydarlu, 6 hanenin Gevherli, 5'er hanenin Hamzahacı ve Bozcalı¹⁶, 3 hanenin Buharlu, 2'şer hanenin Eğinli, Muslu, Sincanlı ve Döğer¹⁷, 1 hanenin ise Avarlı gibi konar-göçer Türk aşiretlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır.¹⁸

Bab-ı Harran Mahallesi: Bab-ı Harran Mahallesinde 16 hane muhtelif bölgelerden gelerek buraya yerleşmişlerdir. Bunlardan 3 hanesi Acem, 2'şer hanesi Malatya Ergani ve Siverek'ten gelmiş olup, geriye kalan 6 hanenin ise Haydarlu ve 1 hanenin ise Hacılı aşiretine mensup olduğu görülmektedir.¹⁹

¹⁴ BOA, TD, nr. 64, 388, 389.

¹⁵ BOA, TD, nr. 64, 390.

¹⁶ XVI. Asırda Halep Türkmenlerinden olan Bayat boyunun boy beyi ailesini Bozcaoğullarının teşkil etmiş olması (İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1982, S. 12, 697-699), bu mahalle arasında menşei bakımından Bozcalı adıyla zikredilenlerin, ister istemez Bozcaoğullarına mensup olduklarını hatıra getirmektedir.

¹⁷ Nitekim, Anadolu'ya Oğuz boylarından Döğer Emiri Dımaşk Hoca'nın XVI. Asrın başlarında Urfa'yı hakimiyeti altında buldurması göz önüne alınırsa, az dahi olsa Döğerlerin var olması tabidir.

¹⁸ BOA, TD, nr. 64, 391.

¹⁹ BOA, TD, nr. 64, 393.

Mağaracık Mahallesi: Mağaracık Mahallesinde sadece 3 hanenin menşeyleri belirtilmiş olup, bunlardan 2 hane Millî'lü, diğer 1 hane ise Asımlı aşiretine mensup idiler²⁰.

Bunun yanı sıra muhtelif yerlerden gelerek Urfa'nın merkezine yerleşen gayr-ı müslim ahalinin 43 hane olduğunu görüyoruz. Bunların 1'er hanesi Muratlulu, Erzincanlı, Mardinli ve Acem olup, 5 hanesi Siverekli, 10 hanesi Erganili ve 24 hanesi de Gergerlidir²¹. Bu durumda 43 hanenin yarısından fazlasını Gergerlilerin oluşturduğu, ayrıca menşeyleri belirtilen gayr-ı müslim ahalinin, menşeyleri belirtilmeyen ahalinin 1/7 sini meydana getirdiği tespit edilebilmektedir.

Bu arada Urfa'nın merkezindeki gayr-ı müslim cemaat arasındaki bazı kimselerin Karaca, Karagöz, Tanrıverdi, Kutluşah, Babacan ve Yağmur gibi Türk isimleri aldıkları dikkati çekmektedir²². Gayr-ı müslim nüfus arasında Türk isimleri taşıyan kimselerin, vaktiyle Anadolu'ya gelen Hıristiyan Türkler olduğu son zamanlarda yapılan bazı araştırmalarda ileri sürülmesine rağmen²³, bu durumun Anadolu'daki gayr-ı müslimlerin Türk kültürünün tesiri altında kalarak Türk isimleri almış olabileceklerini de hatıra getirmektedir.

Sancak genelinde menşeyleri belirtilen ahaliyi topladığımız zaman, bunların 129 haneden ibaret olduğunu ve her bir haneyi 5 rakamıyla çarptığımızda bunun 645 kişiden mürekkep bulunduğunu görmekteyiz. Buna göre, şehrin genel nüfusu içinden menşeyleri belirtilenleri çıkardığımız zaman, 4882 kişinin o bölgenin ahalisini teşkil ettiği anlaşılmaktadır ki, bu durum aşağıdaki tablodan daha iyi görülmektedir.

Urfa Şehri	Nüfusu	Oranı (%)
Yerli Halk	4882	88.4
Taşradan Gelenler	645	11.6
Toplam	5527	100

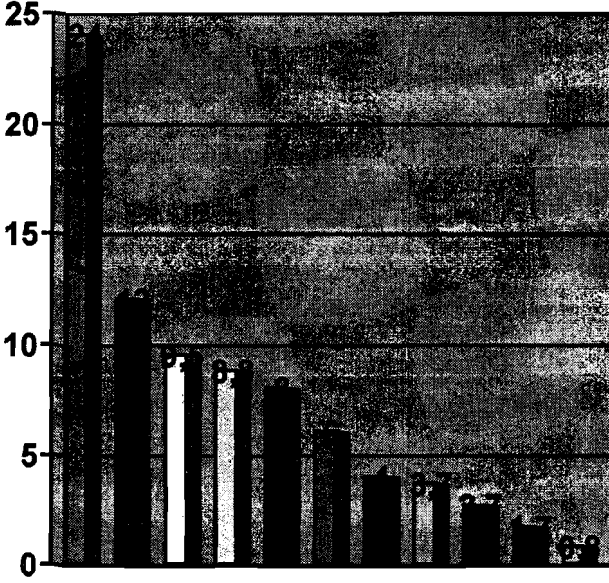
²⁰ BOA, TD, nr. 64, 394.

²¹ BOA, TD, nr. 64, 394,395,396.

²² Aynı yerler.

²³ Bu hususta ileri sürülen görüşler hakkında bk. Nejat Göyünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul 1983, 28-30.

Yukarıdaki tablonun yanı sıra, aşağıdaki grafik dikkatle incelenecek olursa, muhtelif yerlerden gelen ve konar-göçer aşiretlere mensup olan kimselerin dağılımını daha iyi anlamak mümkün olacaktır

Grafik 1: Dışarıdan gelen nüfusun dağılımı

%24 Gergerli

%12 Haydarlu

%9,5 Erganili

%8,8 Mahmutlu

%8 Siverekli

%6 Muşlu

%4 Bozcalu, Gevherlu, Hamza-Hacılı

%3,7 Acem

%2,7 Buharlu

%1,7 Döğer, Eğinli, Malatyalı, Millili, Muslu, Sincanlı

%0,8, , Asımlı, Avarlı Bağdatlı, Erzincanlı Muratlı, Renli

3- Şehirdeki Meslek Zümreleri:

Urfa'nın 1518'de ilk tahriri yapılırken, mahallelerde yaşayan vergi mükellefi bazı şahısların, isimlerinin altına hangi meslekle iştilig ettiklerinin yazılmış olması, şehrin merkezinde ne gibi meslek zümrelerinin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu arada bir hususa işaret edilmelidir ki, o da tahrir defterinde kayıt edilen bazı şahısların baba atları bir meslek ismini taşımasıdır. Baba atları bir meslek adını taşıyan bu gibi kimselerin, hali hazırda o mesleği icra edip etmediği hususunda kesin bir kayda rastlanmadığından bu durumda olan kimseler, meslek sahibi olarak kabul edilmemiştir. Urfa'nın merkezinde çeşitli meslek zümrelerine mensup olanlar, mahallelere göre aşağıdaki gibi durum göstermektedir:

Bab-ı Beriyye Mahallesi: Bab-ı Beriyye Mahallesinde sadece 25 hanenin icra ettikleri meslekler zikr edilip, bunların 1'er adetini; kasap, harir, kilimci, deveci, bakkal, baytar, basmacı, ilâcî ve çizmecî, 2'şer adetini; tellak, sarraç ve kassar, 3'er adetini kefunduz ve hallaç, 4 adetini de bıçakçılar meydana getirmektedir²⁴

Babü'l-Ma Mahallesi: Bu mahallede 18 adet esnafın icra ettikleri meslekler şunlardır: 1'er adet; çerçi, keçeduz, nancı, sarraç ve kemancı, 2'şer adet; tabbak ve iğneci, 4'er adet; kazgancı ve çulhacı²⁵.

Bab-ı Amid Mahallesi: 19 adet mesleğin icra edildiği Bab-ı Amid Mahallesinde de 1'er adet; külahi, kazgancı, tamgacı, hallaç, kapcı, tabbak, cevci, kefunduz ve basmacı, 4 adet deveci ve 6 adet hayat mesleklerini icra etmektedirler²⁶.

Bab-ı Harran Mahallesi: Diğer mahallelere nispetle daha fazla meslek gurubunu ihtiva eden Bab-ı Harran Mahallesinde 58 adet meslek vardır. Bunların dağılımı ise şu şekildedir: 1'er adet; çerçi, gülabi, mimar, attar, çıracı, çırçır, kassas, sahne, kürkçü, keçeduz, kirişçi, hasırcı, kilinici, sucu, sarban, danışment, bardakçı, börgî ve ahcı, 2'şer adeti; neccar, tabbak, nancı, penbeduz, aşşabî, 3'er adet; hallaç, deveci ve kasap, 4 adet dolah, 5 adet dellal ve 11 adeti ise hayyattır²⁷. Buradaki meslek gurupları içinde en fazla miktarı hayyatlar oluşturmaktadır.

²⁴ BOA,TD, nr 64, 388.

²⁵ BOA,TD, nr 64, 389,390.

²⁶ BOA,TD, nr 64, 390,391.

²⁷ BOA,TD, nr 64, 394.

Mağaracık Mahallesi: Bu mahallede meslek icra eden esnaf olarak sadece 1 adet çerçi kayıt edilmiştir²⁸.

Gayr-ı Müslim Cemaat: Tahrir de kayıtlı gayr-ı müslim cemaatin icra ettikleri meslek 11 adet olup, dağılımı ise şu şekildedir: 1'er adeti; mermerî, kazgancı, çulha ve boyacı, 2'şer adeti; hayyat ve hallaç, 3 adeti ise tavukçulukla meşgul olmaktadır²⁹

Tahrir genelinde muhtelif mesleklerle uğraşanların toplamının 132 adet olduğu ve hali hazırda icra edilen meslek gurubunun ise 52 adet olduğu görülmektedir. Bu meslek guruplarını isim isim zikredecek olursak bunların; ahcı, aşşabi, attar, bakkal, bardakçı, basmacı, baytar, bıçakçı, boyacı, börkçü, cevci, çerçi, çıracı, çırçır, çizmeci, çulha, danişment, dellal, deveci, dolah, gülabî, hallaç, harir, hasırcı, hayyat, iğneci, kapıcı, kasap, kassar, kassas, kazgancı, keçeduz, kefenduz, kemancı, kilimci, kirişçi, küllah, kürkcü, mermerî, mimar, nancı, neccar, penbeduz, sarban, sarraç, sucu, şahne, tamgacı, tabbak, tavukcu, tellaktan müteşekkil olduğunu görmekteyiz. Meslek gurupları içinde en fazla yeküne sahip olanlar hayyat, hallaç, deveci ve kazancılarıdır.

4- Şehrin İktisadî Durumu:

Urfa'nın Musul ve Halep kervan yolu üzerinde bulunması³⁰ sebebiyle, transit taşımacılığın önemli merkezlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1518'de muhtelif yerlerden Urfaya gelen veya transit olarak geçen ticaret mallarından bağ-ı büzürk³¹ adı altında gümrük resminin alınması, bu hususu teyit etmektedir. Bunun yanı sıra şehirde alınıp satılan mallardan, kesilen hayvanlardan, dokunan kumaşlardan tamga-yı siyah denilen bir verginin alınması şehrin ticari bakımından hareketli olduğunu göstermektedir³².

²⁸ BOA;TD; nr 64, 394,395,396.

²⁸ BOA;TD; nr 64, 394,395,396.

²⁸ BOA;TD; nr 64, 394,395,396.

²⁸ BOA;TD; nr 64, 394,395,396.

²⁸ BOA;TD; nr 64, 394,395,396.

²⁸ BOA,TD, nr 64, 394.

²⁹ BOA, TD, nr 64, 394, 395, 396.

³⁰ Göyünç, "XVI. Yüzyılda Güney-Doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu" , *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler-tartışmalar (8-10 Haziran 1973)*, Ankara 1975, 86.

³¹ Fuat Köprülü, " Bağ" , *İA*, II, 189.

³² Tamga-yı siyahtan senede 40000 akçalık bir gelir sağlanırdı. Bk.BOA,TD, nr 64, 387.

Urfa'nın iktisadi hayatında ziraatçiliğin hayli büyük bir etkinliğinin olduğu tarım ürünlerinden alınan vergi toplamlarından anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Göytünç'ün 1518'te şehir ahalisinin ziraat ile uğraşanlardan %15 vergi alındığını zikretmesi de bu gerçeği yansıtmaktadır. Tarım ürünlerinden alınan verginin 1/7 oranında olması, arazinin münbit olduğu kanaatini vermektedir. Ziraat ürünlerinden alınan 32000 akçalık verginin yarısını hinta (buğday), geriye kalanlarını şa'ir (arpa), penbe (pamuk), bağat-ı kütüm (üzüm bağları) dan elde edilmektedir³³. Ayrıca Harran'da üretilen çeltik mahsulünden elde edilen 50000 akçalık vergi hasılatı³⁴ bize çeltik üretiminin bölgede bir hayli yaygın olduğunu göstermektedir. Harran suyundan geçit resmi adı altında 1000 akçalık vergi alınması ise bu suyun tarım alanlarında bilhassa çeltik üretiminde kullanıldığı kanaatini vermektedir³⁵. Bundan ayrı olarak tamga-yı hamr (içki vergisi) dan 30000 akçalık³⁶ büyük bir vergi yekünü elde edilmesi, bölgede şıracılık ve şarap imalatçılığının ve imbikleme atölyelerinin ileri bir safhada olduğunu göstermektedir.

Urfa şehrindeki sanayi tesislerinin başlıcalarını ise; 1 adet boyahane, 1 adet macun hane, 1 adet kirışhane³⁷, 1 adet debbağhane ve 1 adet başhane teşkil etmektedir³⁸. Bunlardan boyahane hariç, diğerleri 4000 ile 5000 akçalık vergi hasılatı olan küçük tesislerdir. Boyahanenin ise 90000 akçalık vergi toplamının olması şehirde dokuma sanayisinin gayet gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Şehirde ziraat ürünlerinden toplam olarak 163000; sanayi ürünlerinden ise toplam 109000 akçalık vergi hasılatının alınmış olması, şehir ekonomisinin bir hayli hareketli olduğunu göstermektedir.

B- URFA SANCAĞI'NIN TİMAR DAĞILIMI

Osmanlı Devleti'nin ziraat, hukukî ve içtimaî nizamı büyük ölçüde timar sistemi üzerine kurulmuştu. Bu sistemin esası, geçimlerine ve hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara tahsis edilmiş olup, senelik geliri 20000 akçaya kadar olan askerî dirliklere dayanmaktadır³⁹. Devletin merkezî yetki idaresi altında teşekkül ve inkişaf etmiş olan Osmanlı timar sistemi,

³³ BOA,TD, nr 64, 396.

³⁴ BOA,TD, nr 64, 397.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ BOA,TD, nr 64, 387.

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Ö.L. Barkan, "Timar", İA, XI/1, 286.

memleketin askeri ve siyasi bir gücü olduğu kadar iktisadî ve içtimai hayatının gelişmesinde de mühim bir mevkiye sahipti. Osmanlı devletinde yeni feth edilen bir bölgede, bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinde hizmeti bulunan bazı yerli kimselere timarlar verildiği⁴⁰ gibi, başka bölgelerden getirilen kimselere de timar verilirdi⁴¹. Ayrıca sultana, beylerbeyine ve sancakbeyine büyük haslar ayrılarak bölgede merkezî idarenin daha da kuvvetlenmesi yoluna gidilirdi. Bunun yanında timar sisteminin bel kemiğini oluşturan diğer timar sahiplerinin veya timar sahipliğine namzet olanların da ihmal edilmemelerine dikkat edilirdi.

Bu çerçevede Osmanlı hakimiyetini müteakip 1518 Tarihinde Urfa Sancağı'nda uygulanan timar sisteminin nasıl bir görüntü arz ettiğini ve timar sahipliğini kimlerin oluşturduğunu bölgenin ilk tahririnden tespit etmek mümkün olmaktadır.

1- Haslar

a- Hashâ-yı Humayun (Sultan Hasları)

Hashâ-yı humayun adı altında toplanan gelirler, timar veya zeamet sahiplerinin tasarrufunda olmayıp, doğrudan doğruya hazine-i hassaya yani devlete aitti. Muhtelif vergilerden oluşan bu sultan hasları Urfa Sancağı'nda, coğrafi saha olarak sadece Urfa bölgesinden tahsil edilmekteydi. Tamga-yı siyah, tamga-yı hamr, boyahane, macunhane, kırıhane, âdet-i karasalgun, âdet-i ırgadiye, âdet-i hime, cizye-i kefere, cizye-i marhasiyan⁴²

gibi vergilerden oluşan 257000 akçalık gelirden başka Kör İbrahim Köyü'nün gelirinden 22758 akçalık divanî hissesi hashâ-i humayun gelirlerine aitti⁴³. Toplam hasıl ise 279758 akçalık bir gelirden oluşmaktaydı.

b- Sancak-beyi Hassı

Urfa Sancağındaki sancak-beyi hassının tamamı, sancakbeyi olan Piri Bey'e aitti. Piri Bey'in hassına dahil olan gelirlerin bir kısmı Urfa'nın merkezindeki

⁴⁰ Mehdi İlhan, "1518 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Amid Sancağında Timar Dağılımı" , *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul 1982, 93 ve devamı.

⁴¹ Aynı yer ; Halil İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanit*, XVI, Ankara 1954, ,19.

⁴² Cizye-i marhasa, gayr-ı müslimlerden ellerinde bulundurdukları vanklara karşılık alınan vergidir. Bk. Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, 155.

⁴³ BOA,TD, nr 64, 387.

mahallelerin vergi hasılatının tamamından, bir kısmı Urfa'nın merkezindeki bazı müteferrik vergi hasılatından⁴⁴, bir kısmı da bazı köylerden tahsil edilmekteydi.

Urfa'nın merkezindeki sancak-beyi hası 67000 akça⁴⁵ ve müteferrik vergilerden gelen gelirler⁴⁶ ise 151000 akçadan müteşekkil olmakla beraber köylerdeki sancak-beyi hassının bir hayli fazla yekun tuttuğu görülmektedir. Bu köyleri en az gelirden en fazla gelire kadar şu şekilde sıralamak mümkündür:

Köy adı	Vergi miktarı (akça)
1- Tel Bağdat Köyü ⁴⁷	10350
2- Sultan Tepesi Köyü ⁴⁸	11000
3- Nakip Han Köyü ⁴⁹	12000
4- Koyacak-ı Ulya Köyü ⁵⁰	12000
5- Tel Ömer Köyü ⁵¹	14200
6- Sirin Köyü ⁵²	20013
7- Kassas Köyü ⁵³	24500
8- Harran Köyü ⁵⁴	25006
9- Selman Köyü ⁵⁵	35000

⁴⁴ Müteferrik durumlardan elde edilen vergiler şunlardır; Debbağhane, başhane, resm-i asiyab, resm-i addan, resm-i dellaliye, beytü'l-mal-i şehri, adet-i İbrahimşah, yatak ve yaylak resmi, resm-i nisf-ı ceraim, Harran'daki çeltik geliri ve Harran suyunun geçiş resminden meydana gelmektedir.

⁴⁵ BOA,TD, nr 64, 396.

⁴⁶ BOA,TD, nr 64, 397.

⁴⁷ BOA,TD, nr 64, 399.

⁴⁸ BOA,TD, nr 64, 402.

⁴⁹ BOA,TD, nr 64, 404.

⁵⁰ BOA,TD, nr 64, 402.

⁵¹ BOA,TD, nr 64, 401.

⁵² BOA,TD, nr 64, 397.

⁵³ BOA,TD, nr 64, 400.

⁵⁴ BOA,TD, nr 64, 398.

⁵⁵ BOA,TD, nr 64, 399.

Bu köyler arasındaki Selman Köyü'nün Keçi Kıran ve Tel Feriz⁵⁶ isimli iki adet mezrasının olduğu ve muhtemelen köy ahalisinin burada ziraatçilik yaptığı belirtilmektedir. Yukarıdaki köylere baktığımız zaman en düşük vergi hasılatı olan köyün, 10350 akça, en yüksek gelirli köyün hasılatının ise 35000 akça olduğu görülmektedir. Vergi hasılatı 20000 akçeyi aşan 4 adet köy vardır ki bu köylerin her biri küçük birer zemet büyüklüğünde olup geri kalan 5 köy ise büyük birer timar niteliğine sahiptir.

Meskun köylere oranla daha az bir gelire sahip olan sancakbeyi hassına dahil viran köylerin sayısı fazla olmayıp sadece 5 adettir. Tahmini gelirleri 2000 ile 5000 akça arasında değişen bu köyleri, meskun köylerde olduğu gibi en az gelirden en fazla gelire oranla şu şekilde sıralamak mümkündür.

Köy Adı	Çiftlik Sayısı	Tahmini Vergi Miktarı (akça)
1-Gölpınarı Köyü ⁵⁷	10	2000
2-Enam Şems Köyü ⁵⁸	15	3000
3-Parepare Köyü ⁵⁹	20	4000
4-Kapdeğirmen Köyü ⁶⁰	20	4100
5-Evak Köyü ⁶¹	25	5000

Meskun köylerin vergi hasıllarıyla viran köylerin tahmini vergi hasılları toplandığında 182169 akça ettiği görülmektedir. Verilen bu malumat ışığında Urfa Sancağı'ndaki sancak-beyi hassına dahil olan; şehir merkezi ile müteferrik bazı vergilerden ve mezkur köylerden elde edilen vergi hasılatı toplandığında, Piri Bey'in hassının 400169 akça olduğu görülmektedir ki bu durum, Piri Bey'in hassının, hashâ-i humayun gelirinden $\frac{1}{4}$ oranında daha fazla olduğunu göstermektedir.

⁵⁶ Aynı yer.

⁵⁷ BOA,TD, nr 64, 404.

⁵⁸ Aynı yer.

⁵⁹ Aynı yer.

⁶⁰ Aynı yer.

⁶¹ Aynı yer.

1518 Tarihli tapu tahrir defterinde mevcut olan Amid ve Mardin sancaklarındaki sancak-beyi hassı gelirlerine baktığımızda, Mardin Sancağı'nda Mardin sancak-beyinin has gelirinin mevcut olmadığını⁶², Amid Sancağı'ndaki beylerbeyi hassının ise 1211033 akça olduğunu⁶³, bunun ise Urfa sancak-beyi hassının 3 katı olduğunu görmekteyiz. Amid Sancağı'nın paşa livası olması hasebiyle gelirinin Urfa Sancakbeyi hassına oranla yüksek olması gayet tabiidir.

2- Zeamet

Zeamet olarak tasarruf edilen yerlerin fazla bir yaygınlık göstermediği ve sadece iki kişiye tahsis edildiği görülmektedir. Zeamet tasarruf eden kişiler arasında vergi hasılatı en fazla olanı Sofi Haliloğlu Üveys Bey'in tasarruf ettiği zeamettir⁶⁴. Üveys Bey'in zeameti iki köyden oluşmaktadır. Bu köylerden ilki olan Fian⁶⁵ Köyü'nün senelik vergi hasılatı 20000 akçadan ve ikincisi olan Çatak Köyü'nün⁶⁶ vergi toplamı ise 1500 akçadan ibarettir. Bu duruma göre Üveys Bey'in her iki köyden toplam 21500 akçalık bir zeamet tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.

Senelik geliri Üveys Bey'in zeametinden bir az daha küçük olan Hisaroğlu Mehmet'in zeameti de yine iki köyden oluşmaktadır. Senelik vergi hasılatı 7368 akça olan Yeregiren Köyü'nün⁶⁷ bu yekununa bad-ı heva resminin yarısı olan 250 akça dahil edilmemiştir. 11696 akçalık vergi hasılatı olan Mihraplı Köyü'nün⁶⁸ de yine aynı şekilde bad-ı heva resminin 250 akçalık kısmı ilave edilmemiştir. Bu iki köyün toplamı bir araya getirildiğinde ve toplamı dahil edilmeyen bad-ı heva resimleri de ilave edildiğinde toplam 19564 akça eder ki bu meblağ gerçek manada bir zeamet büyüklüğünden 436 akça küçüktür. Defterde zeamet şeklinde zikredildiğine göre bu küçük fark, belki de kendisine tevcih edilen başka bir yerdeki dirlikten karşılanmaktadır.

1518 Tarihli tahrir defterine baktığımızda, Urfa Sancağındaki zeamet gelirlerinin toplam 41064 akça olduğunu görmekteyiz.

⁶² Göyünç, *Mardin Sancağı*, 151.

⁶³ M. İlhan, *Amid Sancağı*, 88.

⁶⁴ BOA,TD, nr 64, 410.

⁶⁵ Aynı yer.

⁶⁶ Aynı yer.

⁶⁷ BOA,TD, nr 64, 408.

⁶⁸ Aynı yer.

3- Timarlar

Urfa Sancağı'nda coğrafi saha olarak çok geniş bir yaygınlık gösteren timarlar arasında, en fazla gelire sahip olan Seb-i Arap ile kardeşi Musa ve oğlu Cihangir'in tasarrufunda bulunan müşterek timarlardır⁶⁹. Bu timarın 27456 akçalık bir geliri vardır.

İkinci en büyük gelire sahip olan timar ise, Başlamış b. Kadir Kulu'na ait olan timar olup⁷⁰, bu timarın senelik vergi yekünü ise 25000 akçadır. Bu gerçek manada bir zeamet olup, deftere timar şeklinde yazılmıştır.

Milli Hacılu Cemaatinden Davut Bey'in timarı da zeamet büyüklüğünde olup, bu timarın senelik geliri ise 21322 akçadır.

En düşük gelirli timar ise, Sultan Bey timarı olup⁷¹, 1500 akçalık bir yekunu vardır. Daha sonra Hoca Emir Katip'in timarı⁷² ve Halil b. İbrahim Türkman'ın timarı⁷³ ise 2000 akça ile en düşük gelire sahip olan timardır. Diğer timarlar ise, yukarıda zikredilen en yüksek ve en düşük meblağlı timarlar arasında seyretmektedir. Urfa Sancağında mevcut olan 72 adet timarın 17 adeti müşterek timardır. Bu timarların 6 adeti Anadolu, Rumeli ve Türkmen kökenli sipahilerin tasarruf ettikleri müşterek timardır. Bu timarların içinde en düşük hisse, Rumelili İsa ve Hüseyin'in müştereken tasarruf etmiş oldukları timara aittir⁷⁴. Bu müşterek timarda Hüseyin'in hissesi 3176 akça ile en düşük olanıdır. En fazla hisse gelirine sahip olanı ise Anadolu Budak Çavuş ile Erdoğan'ın oğlu Veli'nin tasarruf ettikleri müşterek timara aittir⁷⁵. 16961 akça yekunu olan bu timarın en büyük hissesi 12000 akça ile udak Çavuş'a aittir.

Diğer 4 timarın⁷⁶ hisseleri 3180 akça ile 9000 akça arasında seyretmektedir. Ayrıca bu 4 timar ikiye sipahinin müştereken tasarruf ettikleri timarlardır.

Urfa Sancağındaki diğer 11 adet müşterek timarı tasarruf eden sipahilerin menşeyleri belirtilmemiştir. Menşeyleri belirtilmeyen bu timarların 5 adetini iki sipahi, 2 adetini 3 sipahi, 3 adetini ise 4 sipahi müştereken tasarruf ediyorlardı. Menşeyleri belirtilmeyen müşterek timarların içinde en fazla geliri olan timar, Sebl-i

⁶⁹ BOA,TD, nr 64, 428.

⁷⁰ BOA,TD, nr 64, 435.

⁷¹ BOA,TD, nr 64, 441.

⁷² BOA,TD, nr 64, 436.

⁷³ Aynı yer.

⁷⁴ BOA,TD, nr 64, 434.

⁷⁵ BOA,TD, nr 64, 418.

⁷⁶ BOA,TD, nr 64, 414,415,420,426.

Arap ve kardeşi Musa ve oğlu Cihangir'in tasarrufunda bulunan timardır. Bu timarın toplam geliri 28456 akçadır⁷⁷. Gelir açısından en düşük timar ise, Hüsam ve İbrahim Şah olup, 5000 akçalık bir gelire sahiptir⁷⁸. Hisse açısından en fazla gelire sahip olan sipahi ise Sebl-i Arap'tır ki bunun hissesi 13455 akçadır. Bu timarlar arasında ikinci en büyük hisseyi Hamza ve İskender'in müştereken tasarruf ettikleri timar teşkil etmekteydi⁷⁹. Burada Hamza'nın hissesi Sebl-i Arap'tan sonra 10407 akça ile ikinci sırada gelmektedir. En düşük hisse ise müşterek bir timarın hissedarlarından olan Hüsam ve İbrahim Şah'ın hisseleri olup⁸⁰, 1000'er akçadır. Geriye kalan timarların hisse gelirleri 8268.5 akça ile 1500 akça arasında seyretmektedir. Ayrıca Durak b. Sevindik ile İsmail'in tasarruf ettikleri müşterek timar aynı zamanda vakıf timarı özelliği taşımaktadır⁸¹.

Vakıf ve mülk timarlara Urfa Sancağında pek sık rastlanmaz. 72 adet genel timar yekunu içinden 3 adeti vakıf-mülk timarıdır. Bu timarlarda malikane-divanî sistem uygulanmaktadır⁸². Vakıf ve mülk timarların 2 adeti bir sipahinin tasarruf ettiği, 1 adeti ise iki sipahinin beraberce tasarruf ettikleri müşterek timardır. Ahmet Çelebi b. Derviş Piri Bey'in timarı büyük bir timar olup, Şeyh Çoban isimli bir köyden oluşmaktadır. Bu timarın geliri 14738 akça olup, bunun 2788 akçası malikane, 12000 akçası ise divanî hissedir. Bu timarın malikane hissesi olan 2788 akça Mevlüt Halil Zaviye'sine vakf ederek ilhak edilmiştir⁸³.

Aynı şekilde Bazarlı timarıda vakıf bir timar olup, 3 köyden oluşmaktadır. Bunlardan Cebelü'l- Vahit meskun bir köy olup, Kızıllar Köyü'nün 2500 tahmini gelirinde Malikane – divanî sistem uygulanmaktadır. Bu gelirin 1500 akçası divanî, 1000 akçası ise malikane hissesine aittir. Bu hisse de Halil Zaviyesine ilhak edilmiştir⁸⁴. Vakıf timar özelliği gösteren Duran b. Sevindik ve İsmail'in beraberce tasarruf ettikleri müşterek timar iki viran köyden oluşmaktadır. Bunlardan Bozöyük Köyü'nün tahmini 7000 akçalık gelirinin 5500 akçası divanî hisse, 1500 akçası ise Melimek(?) Zaviyesine vakfen ilhak edilmiştir. İkinci viran köy olan Yassıcı'nın 2000 akçalık tahmini gelirini Durak b. Sevindik ile İsmail yarı yarıya

⁷⁷ BOA,TD, nr 64, 428.

⁷⁸ BOA,TD, nr 64, 413.

⁷⁹ BOA,TD, nr 64, 424.

⁸⁰ BOA,TD, nr 64, 413.

⁸¹ BOA, TD, nr 64, 415.

⁸² Ayrıntılı bilgi için bk. Barkan, "Malikane-Divanî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II, İstanbul 1939, 119-187.

⁸³ BOA,TD, nr 64, 423.

⁸⁴ BOA,TD, nr 64, 431.

paylaşmaktadır⁸⁵. Ayrıca hassı humayuna tabi Kör İbrahim Köyü'nde de malikane-divanî sistem uygulanıp, bu köyün vergi hasılatından 7000 akçalık kısmı malikane hissesi olarak kaydedilmiştir⁸⁶. Vakıf timarların malikane hisseleri toplandığında 12288 akçalık bir yekun meydana gelmektedir.

Bu arada viran bir halde bulunan köylerin ise hiçbir sipahiye tevcih edilmediği ve münhal olarak bulunduğu görülmektedir. Sipahi tarafından tasarruf edilmeyen bu timarlar defterde fazla bir yekun teşkil etmemektedir. Sancak içerisinde 10 adet münhal timar olup, bunların senelik hasılatları 3000 akça ile 5000 akça arasında değişen küçük timarlardır.

Münhal timarlar arasında yer alan ve viran bir halde bulunan köyler arasında Semaki Köyü'nün 8 çiftlik zemini ile 1500 akça vergi hasılatı, Kuni Viranî Köyünün ise 7 çiftlik zemini ve 1500 akça vergi hasılatı vardı⁸⁷. 7'şer çiftliğe sahip, Zumalik Köyü ile Hakönü Köyünün 1500'er akçalık gelirleri vardı⁸⁸. Keza 7 çiftlik zemini olan Ekizce Köyünün 1500 akça, 10 çiftlik zemini olan Adana Pınarı Köyünün ise 2000 akçalık bir geliri vardı⁸⁹. Bunun yanı sıra 5 çiftlik zemini olan Öyük Viranî Köyü 1000 akçalık tahmini gelire, 12 çiftlik zemini olan Kelih(?) Pir Mehmet Köyünün 2500 akçalık tahmini bir geliri olduğu⁹⁰ gibi, 10'ar çiftlik bir zemini olan Sak-ı Ulya ve Tatar Öyüğü köylerinin de 2000 akçadan toplam 4000 akçalık bir gelire sahipti⁹¹. Yine münhal timarlar arasında yer alan en fazla vergi hasılatına sahip olan Tel Tervin Köyünün ise, 25 çiftlik zemini ve 5000 akçalık tahmini bir geliri vardı⁹².

Bütün bunların yanı sıra senelik tahmini geliri 3999 akça olan 4 adet münhal timarın daha mevcut olduğunu ve bu timarların 3 adetinin 2 köyden, 1 adetinin ise 3 köyden oluştuğunu belirtmeliyiz⁹³.

⁸⁵ BOA,TD, nr 64, 415.

⁸⁶ BOA,TD, nr 64, 387.

⁸⁷ BOA,TD, nr 64, 439.

⁸⁸ Aynı yer.

⁸⁹ BOA,TD, nr 64, 440.

⁹⁰ BOA,TD; nr 64, 439.

⁹¹ BOA,TD, nr 64, 441.

⁹² Aynı yer.

⁹³ BOA,TD; nr 64, 440,441.

4-Timar Sahiplerinin Menşeleri

Tahrirde menşeleri belirtilen timarların yekunu gayet az olmakla beraber, bu hususta verilen malumat bölgenin fethinden sonra, o bölgedeki Osmanlı politikasını bize göstermesi bakımından hayli önem taşımaktadır.

a-Rumelili Timarlar :

Defterde menşeleri itibarıyla en fazla yekuna sahip olarak Rumelili sipahiler nazarı dikkati çekmektedir. Rumelili sipahilere tevcih edilen 21 timarın 4 adeti müşterek timar, 1 adeti malikane-divanî sistemin uygulandığı timar olup, geriye kalan 16 timar ise bir sipahinin tasarrufunda olan timarlardır.

Rumelili sipahilerin uhdesinde olan 4 müşterek timardan ilki Rüstem ve Hasan isimli iki kardeşe aittir. Bu timar senelik geliri 8180 akça olan Sarucaoğlan isimli köyden oluşmaktadır⁹⁴. Mevcut gelirinin 5000 akçası Rüstemin, 3180 akçası ise kardeşi Hasan'ın hissesini ihtiva etmektedir.

Ali ve Yusuf'un müştereken tasarruf ettikleri timar ise, 9332 akçalık bir gelire sahip Tel İvaz Köyü ile 8 çiftlik büyüklüğünde 1500 akçalık tahmini gelire sahip Kersenhaş(?), isimli viran bir köyden oluşmaktaydı⁹⁵. Timarın 8832 akçalık gelirinin 3900 akçasını Ali, 4932 akçasını ise Yusuf almaktadır. Ferhat ile Yusuf'un müştereken tasarruf ettikleri timarın senelik vergi yekunu 8124 akça olup, bu yekun Çekme Erüç Köyünden tahsil edilmektedir. 8124 akçayı Ferhat ile Yusuf eşit olarak paylaşmaktadır⁹⁶.

Enez köyünden oluşan İsa ve Hüseyin'in tasarrufunda bulunan timarın, 7476 akçalık bir geliri vardır. Bu gelirin 4300 akçası İsa'ya , 3176 akçası ise Hüseyin'e aittir⁹⁷.

Vakıf-mülk timarlar içerisinde Bazarlı timarı, mutasarrıfının Rumeli Vilayetinden bir sipahi olması sebebiyle burada da zikretmek gereğini duymaktayız. Bu timar Cebeli'l- Vahit, Viran köy olan Kızıllar ve Hasbek köylerinden oluşmaktadır. Bu timarların gelirlerinden malikane hissesi çıkarılınca, sipahi hissesinin 10500 akça olduğunu görmekteyiz⁹⁸.

Mevcut diğer 16 timarın 2 adeti zeamet tasarruf eden Rumelili Süleyman'a zeamet geliri olarak verilmiştir. Bunu defterde 'ber vech-i zeamet' olarak

⁹⁴ BOA,TD, nr 64, 420.

⁹⁵ BOA,TD, nr 64, 426.

⁹⁶ BOA,TD, nr 64, 414.

⁹⁷ BOA,TD, nr 64, 434.

⁹⁸ BOA,TD, nr 64, 431.

kaydedilmesinden anlıyoruz. Rumelili Süleyman'ın zeamet gelirlerinin bir kısmını uhdesine verilen bu iki adet timardan temin ettiğini, başka sancakların birinde ise asıl zeametinin var olabileceğini tahmin etmek mümkündür. Rumelili zaim Süleyman'a tevcih edilen 2 timardan ilki Cabir Ensari Köyünden oluşmaktadır. Cabir Ensari isminin bu köye verilmesinin sebebi Medine'li Cabir isimli sahibinin buraya gelmesi olabilir. Bu köyün senelik hasılatı 15000 akçadır. Bu büyük bir timar niteliğindedir. Aynı köyde Cabir Ensari adında birde zaviye vardır. Bu zaviyenin şeyhlik makamını Şah Budak'ın Hüseyin ve Alaaddin adlı evlatları müştereken tasarruf ediyorlardı. Vergiden muaf olan zaviye, bir çiftlik zemine sahipti. Zaviyenin ismini alan Cabir Ensari Köyünün Dip Virani ve Hacı Osman isimli iki adet mezrası⁹⁹ vardı ki muhtemelen köyün ahalisi burada ziraatçilikle uğraşıyordu. Rumelili Süleyman'ın uhdesine verilen diğer timar ise; biri viran diğeri meskun iki köyden müteşekkildi. Bunlardan Karaman Derci isimli viran köyün 5 çiftlik zemini ve 1000 akçalık tahmini bir geliri, meskun olan Köse isimli ikinci köyün 4500 akçalık vergi hasılatı vardı¹⁰⁰.

Merci Reyhan isimli bir köyden 12000 akçalık vergi hasılatı, Hüseyin adında bir sipahinin tasarrufunda olup¹⁰¹, Abdullah'ın tasarruf ettiği timar ise 10000 akçalık geliri Bahri Köyü ile 2000 akçalık tahmini geliri olan Alim isimli viran köyden oluşmaktadır¹⁰².

Murat Katib'in timarını 10000 akçalık geliri olan Cavsak Köyü ile viran bir halde olan 2000 akçalık tahmini gelire sahip Kara Köprü Köyü meydana getirmektedir.¹⁰³

En düşük gelire sahip timar ise Veled b. Kurt'un tasarrufunda olan iki viran köyden oluşan timardır. Bu viran köyler 2000 akçalık tahmini gelire sahip Çulman ve Çukur Derci köyleri olup, toplam 4000 akçalık gelirle en düşük timarı teşkil etmektedir¹⁰⁴. Geriye kalan 10 timar ise 9464 akça ile 4120 akça arasında muhtelif gelir düzeyine sahiptir¹⁰⁵. Yalnız bu timarlardan Rumelili Mustafa'nın tasarruf ettiği timarın iki köyü ile bir mezrası olup, bunlardan Hizani Köyünün 6749 akçalık geliri olup, Kenani Derci isimli viran köyün 1200 akçalık geliri, Koçu Virani adında 5

⁹⁹ BOA,TD, nr,64, 406.

¹⁰⁰ BOA,TD, nr 64, 406.

¹⁰¹ BOA,TD, nr 64, 429.

¹⁰² BOA,TD, nr 64, 419.

¹⁰³ BOA,TD, nr 64, 427.

¹⁰⁴ BOA,TD, nr 64, 423.

¹⁰⁵ BOA,TD, nr 64, 411,414,416,417,419,425,426,430,433.

çiftlik büyüklüğünde ki mezraanın da tahmini olarak 1000 akçalık geliri vardı¹⁰⁶. Mezkur timar toplam 8949 akçalık bir gelire sahipti.

b- Türkmen Timarları

Defterde menşeyleri Türkmen kökenli olan sipahilerin tasarruf ettikleri timarlar, Rumelilerden sonraki sırayı almaktadır. Türkmenlere mensup sipahiler iki guruba ayrılmaktadır. Birinci guruptaki timarlar 3 adettir. Bunların 1'i müşterek, 1'i viran, diğeri ise bir sipahinin tasarruf ettiği vasat bir timardır. Bu gruptaki müşterek timar Hüseyin ve Yar Ali'nin timarıdır. Bu timar iki köyden meydana gelmektedir. Bunlardan ilki olan Horos köyünün 11700 akçalık bir vergi hasılatı vardı. Kızıltepe Mezraası'nın ¼'ü de bu köyün timarı arasında yer alıyordu¹⁰⁷. İkinci köy ise 1300 akçalık tahmini gelire sahip olan ve 5 çiftlik büyüklüğünde bulunan Dûn Ali isimindeki viran bir köydür. Bu iki köyün toplam hasılatı 13000 akça olup, bu hasılatın 9000 akçası Hüseyin'e, 4000 akçası ise Yar Ali'ye ait idi¹⁰⁸.

Sipahi Hüseyin'in tasarruf ettiği timarda iki köyden meydana gelmektedir. 15 çiftlik bir zemini olan Koriç Öyüğü Köyü'nün 3970 akçalık bir geliri; virân bir köy olan Samaklı köyünün 10 çiftlik bir zemini ve 2400 akçalık tahmini bir geliri vardır. Bu iki köyden sipahi Hüseyin'in timarının 6376 akçadan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

İbrahim oğlu Halil'in uhdesinden olan timar ise; 10 çiftlik zemine sahip olan ve 2000 akçalık tahmini gelire mâlik bulunan Yenice-i Ulyâ isimli viran bir köyden meydana gelmektedir¹⁰⁹.

Bu timarların haricinde yer alan ikinci gruptaki timarların hepsi viran köyler olup, tasarruf eden kimselerin 1 adetinin Çavundur, 3 adetinin ise Cavend boyuna mensup olduğu dikkati çekmektedir. Bu timarların gelir bakımından bir hayli düşük olduğu, aşağıdaki dökümlerden daha iyi anlaşılacaktır.

I-Cavend boyuna mensup timarlar:

1-Fazıl'ın timarı ¹¹⁰ :	zemini	geliri
a)Kalm Ulkar Köyü	7 çiftlik	1500 akçe

¹⁰⁶ BOA,TD, nr 64, 411.

¹⁰⁷ BOA,TD,nr 64, 415.

¹⁰⁷ BOA,TD,nr 64, 415.

¹⁰⁹ BOA,TD,nr 64, 434.

¹¹⁰ BOA,TD,nr 64, 436.

b)Sulu Hüseyin Köyü	7çiftlik	1500 akçe
2-Çerşiş'in timarı ¹¹¹ :		
a)Koz Hisar Köyü	7 çiftlik	1500 akçe
b)Sim Köyü	7 çiftlik	1500 akçe
3-Kutlu Beyin Timarı ¹¹² :		
a)Çamluca Köyü	7 çiftlik	1500 akçe
b)Kırmutlu Köyü	7 çiftlik	1500 akçe

II-Cavundur boyuna mensup timarlar:

1-Veli'nin timarı¹¹³

a)Merkidli ve İshak Virani Köyü	7 çiftlik	1500 akçe
b)Hayluca Köyü	3 çiftlik	500 akçe

Veli Cavundur'un timarı yukarıdaki listeye göre 2000 akçalık bir gelire sahip olması gerekirken yekûnu 3000 akça olarak gösterilmiştir.3000 akça olması mevcut kayıtlara göre mümkün olmaktadır. Bu durumda Veli Cavundur'un ya başka bir bölgeden 1000 akçalık bir timara sahip olduğunu; veya tahrîr esnasında bu yekûnun sehven yazıldığını düşünmek mümkündür.

c-Dulkadirli Timarlar

Defterde Dulkadirli timarlar 4 adet olup, bunlardan ikisi nisbeten büyük timarlardır. Diğer ikisi ise viran köylerden meydana gelmektedir.

Sarı Ali'nin timari, timarların en büyüğünü teşkil etmektedir. Sarı Ali'nin tasarruf ettiği bu timar 11447 akçalık bir geliri olan Akmeşhed Köyü'dür¹¹⁴.

İkinci en büyük gelire sahip timar Yenice-i Arap Köyü'nden Baykara'nın tasarruf ettiği 10481 akçalık timardır¹¹⁵.

Bu timarların yanı sıra 3 viran köyden müteşekkil olan Ömer'in timarı vasat bir timardır. Kebilü Öyük Köyü'nün 3000 akça; 10 çiftlik zemini olan Köpek'li

¹¹¹ BOA,TD,nr 64, 438.

¹¹² BOA,TD,nr 64, 438.

¹¹³ BOA,TD,nr 64, 438.

¹¹⁴ BOA,TD,nr 64, 416.

¹¹⁵ BOA, TD,nr 64, 411.

Köyü'nün ise 2500 akçalık bir geliri vardır¹¹⁶ ki, bu köylerden Ömer'in toplam 7500 akçalık bir geliri olduğu anlaşılmaktadır.

İki viran köyden meydana gelen Mir Kulu'nun timarı ise, 3500 akçalık bir gelire sahipti. Bu gelirin 2000 akçasını 10 çiftlik zemini olan Kadı Kendi Köyü; 1500 akçasını ise 8 çiftlik zemini olan Akça Hisar Köyü teşkil ediyordu¹¹⁷.

d- Akkoyunlu Timarları

Tahirde en az timara sahip olanları Akkoyunlulara ait olan timarlar teşkil etmektedir. Defterde 3 adet Akkoyunlu timarı mevcut olup, bu timarlar küçük timarlardır. Mevcut timarlardan ikisi iki viran köyden oluşmaktadır.

Akkoyunlu timarlarından 4944 akçalık timara mutasarrıf olan Esed'in timarı en düşük timardır. Bu gelirin tamamı Koyacık-ı Süflâ Şeyh Attab Köyü'nden temin edilmektedir¹¹⁸.

İki viran köyden meydana gelen Mehmet Kıpçakçı'nın timarını teşkil eden Yassalca Köyü'nün 15 çiftlik zemini ve 3000 akçalık tahmini bir geliri; Ak pınar köyünün ise 7 çiftlik zemini ve 1500 akçalık bir geliri vardır.böylece Mehmet Kıpça'nın bu iki köyden tasarruf ettiği timar,4500 akça idi¹¹⁹.

En düşük gelire sahip timar ise iki viran köyü tasarrufu altında bulunduran İbrahim oğlu Mehmet'in timarıdır. Kolluca Şahbeli Köyü'nün 12 çiftlik zemini ve 2500 akçalık tahmini bir geliri; Bar(?) Köyü'nün 5 çiftlik bir zemini ve 1000 akçalık bir geliri vardı¹²⁰.iki köyün tahmini gelirini topladığımız zaman İbrahim oğlu Mehmet'in 3500akçalık bir timara tasarruf ettiği görülmektedir.

e- Muhtelif Menşeyli Timarlar

Muhtelif Menşeyli timarlar 4 adet olup, bunlardan biri Anadolulu olup Navend cemaatinden, diğeri Milli Haculu ve son timar ise bir ekrad timarıdır.

Anadolu Budak Çavuş ve Veli'nin müştereken tasarruf ettikleri timar 3 köyden meydana gelmektedir. Bunlardan Makbeli isimli köyünün 13461 akça geliri; viran köylerden Yarık Çervin Köyü'nün 8 çiftlik zemini ve tahmini 1500akça geliri; Ali Buçuk Köyü'nün ise 10 çiftlik zemini ve 2000 akça tahmini geliri vardı¹²¹.bu 3

¹¹⁶ BOA;TD;nr 64 420.

¹¹⁷ BOA;TD;nr 64, 440.

¹¹⁸ BOA;TD;nr 64, 433.

¹¹⁹ BOA;TD;nr 64, 430.

¹²⁰ BOA;TD;nr 64, 435.

¹²¹ BOA;TD;nr 64, 418.

köyden sağlanan gelirin yekunu 16961 akça olup, bu meblağın 12000 akçası Budak Çavuş'un , 4961 akçası ise Veli'nin hissesi idi.

Mavend Cemaatine mensup Pir Gaibb'in timarı ise iki viran köyden meydana geliyordu. Bu viran köylerden ilki Cevlan Nahiyesine bağlı olup, 10 çiftlik yeri olan ve 2000 akçalık gelire malik bulunan Yağluca Köyü'dür. İkinci viran köy ise Bozok Nahiyesine bağlı olup, 5 çiftlik zemini ve 1000 akçalık geliri olan Salmuca Köyü'dür¹²².

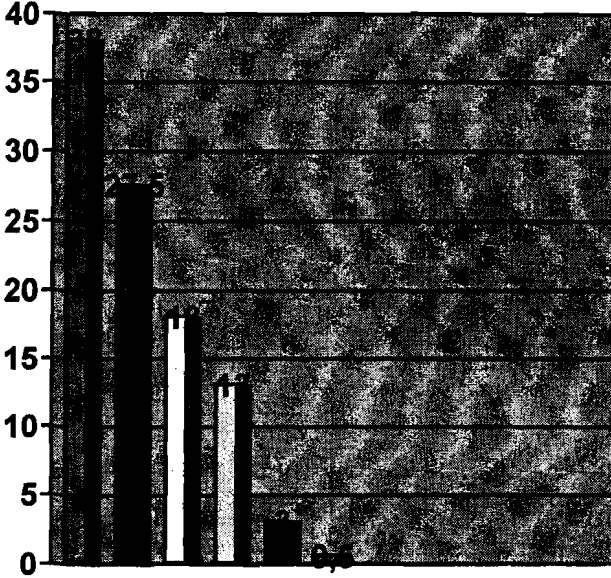
Milli Hacılılu Davut Bey'in timarı ise 3 köyden oluşmaktadır. Bunlardan Germüç Köyü'nün 18322 akçalık bir geliri, 5 çiftlik bir zemine sahip olan ve viran nîr halde bulunan Koymar-ı Sagire Köyü'nün 1000 akçalık geliri, Erhan adlı viran köyün ise 10 çiftlik zemini ve 2000 akçalık tahmini geliri vardır.¹²³ Bu üç köyün yıllık yekunu 21322 akçadır. Bu meblağ ise tam bir zeamet büyüklüğünde olmasına rağmen tahrire timar şeklinde yazılmıştır.

Muhtelif menşeyli timarların sonuncusu olan timar Bezegi Aşiretine mensup ekrattan Sicincan'ın timarıdır. Bu timar 2 köyden meydana gelmiştir. Viran 2 köyden ilki Cevlan Nahiyesine tabi Çölmekçi-i Süfla Köyüdür. 7 çiftlik zemini olan bu köy 1500 akça tahmini gelire sahiptir. Bozok Nahiyesine tabi Kavuklu Köyünün 8 çiftlik zemini ve 1500 akçalık tahmini geliri vardır¹²⁴. Mezkur köylerin toplam gelirleri 3000 akçadan meydana geldiği görülmektedir.

¹²² BOA,TD,nr 64, 437.

¹²³ BOA,TD,nr,64, 421.

¹²⁴ BOA,TD,nr 64, 438.

Grafik 2: İdari taksimatın gelir dağılımı

%38 Timarlar-560245

%27,5 Sancak Beyi Hassı 400169

%18 Hassı Hümeyun 287758

%13 Eşkünler 207000

%3 Zeamet 41066

%0,5 Malikane 12288

Genel Toplam: 1508524 akça

EK - I

1518 TARİHLİ URFA KANUNNAMESİ¹²⁵

Defter-i Yasahâ-i Livâ-i Ruha

Tafsîl-i Kanun-nâme-i Livâ-i Ruha ber mucceb-i kânûn-ı Hasan Padişâh

Evvel şehir halkı olandan ve şahnalik deyû geri evvel üzere mukarrer kılındı. Ve valilik deyû her çift başına beşer kile-i Ruha-yı galle alınır imiş ki, iki buçuk Osmanî kilesidir. Ve girtü çift başına valilik iki Osmanî akçası dahi alınır imiş. Ve muştuluk deyû cüllab üzerinde olan ahâli-i kurâdan her çift başına beşer kile-i Ruha-yı galle ile iki Osmanî akçası alınır imiş. Bu zikr olan hususların alınmasının mevsimi harman vaktidir. Ol vakt alalar. Ve kara salgın deyu külliyyen livâ-yı mezkûrenin reâyasının zirâ'atinden ellide bir alınır imiş. Bu hususlar dahi mukarrer kılındı. Harman vaktinde alınır imiş, nısf buğday ve nısf arpa. Ve resm-i ırgadiye her hâneye üçer gün ve her günü üçer akçadan dokuzar akça alınır imiş. Anun dahi alınmasının mevsimi nısf(ı) evvel bahar ekin vaktinde ve nısfı dahi orak vaktinde. Ve gerü her hânedan bir yük odun dahi alınır imiş. Her yüküne dörder Osmanî akça alınır imiş. Bunun dahi alınmasının mevsimi son güz ayındadır. Gerü evvel üzere mukarrer kılındı. Ve şehir bostanların suvarmak için Ayn-ı âb-ı Halil'den nevbet alınır imiş. Bir gün ve bir gece müddeti olurmuş. Ana addan dirlermiş. Her addana yüz yirmi Halep akçesi maktû' var imiş. Doksan addan cem' olur imiş. Cümle-i akçası on bin sekiz yüz Halebî akça olurmuş. Bu dahi mukarrer kılındı. Alınmasının mevsimi nısfı nevrûzda ve nısfı dahi güzün evvel ayındadır. Ve şehir bostanlarından resm-i şahnegî deyû iki bin yedi yüz elli Osmanî akçası dahi alınır imiş. Bunun dahi alınmasının mevsimi üzüm vaktindedir. Ve resm-i arüsiyeden nîm eşrefî alınır imiş. Ve âdet-i ağnam güde derler imiş. Her yüz koyundan bir koyun ve iki Osmanî akçası alınır imiş.

Ve yatak başı dahi gerü her sürüde bir koyun alınır imiş. Bunların dahi alınmasının mevsimi nevrûzdadır. Bu zikr olan husûslar külliyyen ber karâr-ı sâbık mukarrer kılınup defter-i cedîde hâsıl kayt oldu. Ve hazariye dirler imiş vilâyet-i mezbûreden çift başına beşer kile-i Ruha-yı galle alınır imiş. Ol husûs ref olup dertere kayt olmadı. Ve bostanı olan kurâdan dahi öşür üzere alınır imiş. Ber karâr-ı sâbık mukarrer kılındı.

Ve bâc ve tamga husûsu dahi akmişe cinsinden gelüp satılsa yirmide bir tamga alınır imiş. Ve geçüp gitse her deve yükünden iki Kayıtı Beyi eşrefî ki yüz Osmanî akçası olur. Ve at ve katır yükünden bir eşrefî ki elli Osmanî akçası olur. Ve

102 Bu kânûn-nâme Barkan tarafından neşr edilmiştir bk. Barkan , Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî, Hukûkî Kânûnlar, I, İstanbul 1943, 155-157

Halep'ten ve gayri yerlerden şehre gelüp satılan sabun ve hınna ve hurma ve mazı ve fındık ve badem ve zeyt yağı ve rugan-ı sâde ve asel ve pekmez ve kuru üzüm ve kuru incir ve erük ve zerdali ve dahi bunlara nisbet ne ki vardır satılsa yüzde beş Osmanî akça alınur imiş. Ve ubûr itse bunların her bir yükünden altışar tenge alınur imiş ki on iki Osmanî akçası olur. Ve taşradan getirilip satılan tuzun bir deve yükünden üç tenge alınur imiş ki altı Osmanî akçasıdır. Ve at yükünden iki tenge ve merkep yükünden bir tenge alınur imiş. Ve biber ve zencebil ve karanfil ve kalay ve nişadur ve dahi bunlara benzer ne varsa bir deve (yükünden) bir buçuk eşrefî alınur imiş. Ve kasaphâne şehirde boğazlanan her koyundan bir tenge alınur imiş ki iki Osmanî akçası olur. Ve sığır boğazlansa her başa üç tenge alınur imiş ki altı Osmanî akçasıdır.

Ve şaraphâne dahi taşradan şarap gelse bir at yükünden sekiz tenge alınur imiş ki on altı Osmanî akçası olur ol alınur imiş. Ve hakkı şirecilik dahi her yükten dokuzar nevgi şire alınur imiş. Ve şehir halkının bağından hâsıl olan şaraptan bid'at yoğımış. Ve meyhâne kurulup alâ-hide bir yerde şarap satılmak dahi düstür değil imiş.

Ve resm-i dellaliye, bazara hayvanat cinsinden ve at ve öküz ve merkep gelüp satılsa satandan her yüzde bir akça-i Osmanî alırlar imiş. Ve bezestanda ruha kumaşından satılsa her topta nîm Osmanî akça alırlar imiş. Amma kemha ve buna nisbet kumaş olsa yüzde bir Osmanî akça alınur imiş. Ve iplik pazarında iplik satılsa her sekiz nevgiden bir Osmanî alırlar imiş. Ve altın ve gümüş ve cevâhir kısmından ne kim vardır satılsa külliye yüzde bir Osmanî akça alınur imiş. Ve resm-i çulha da her çukurdan bir tenge alınur imiş ki iki Osmanî akçası olur.

Ve hububât kısmından arsada gelip satılsa her müd-i Ruha'dan bir kile-i Ruhayf alınur imiş. Ve resm-i bevâbî kapulardan geçen şarabın at yükünden üçer nevgi şarap alınır. Ve bir yük odundan bir odun ve kömür yükünden bir karaca akça ve akmişe kısmından yabandan gelen her yük başına bir Osmanî alınur imiş.

Ve hububât kısmından kim kurâ ehlinden gelir ola veyâhut sâir nevâhiden hakkı'- bevâbî yoğımış. Ve şehre ta'allükü olan gallevâtan birer mikdar nesne virtürler imiş.

ABSTRACT

In this research it was focused on the 64 recorded number of tapu tahrir derteri of Urfa in Prime Ministry Archive in the early period of sovereignty of Ottoman; Following this under the title of "Urfa city in Yavuz Sultan Selim's Period", it was emphasized on the Urfa city's districts, population, the origin of people in this city and their distribution according to professional grups and the economic structure of city.

In the part of "Timar distributie of Urfa Sancağı"; the timar (small military fief) distribution of Urfa Sancağı; has, zeamet, timar and their income distributions and the origin of those who use these timars were examined. In the appendixes part; the translation of code of laws and name of willages that was in the tahrir, were ascertained from the maps which puplished in Ottoman language of Ministry of Interior in 1928, and thus the nominal boundary of sancak in 1518 was tried to determined.